STICHTING HUGO KOTESTEIN

Franciscuskapel

geloven in behoud

Inhoudsopgave

1. **Aanleiding**
2. **Historisch overzicht**
3. **Architectuur**
4. **Bouwkundige beschrijving**
5. **Betekenis van de kapel**
6. **Behoud en bescherming**
7. **Nieuwe functie**

Rapport van de werkgroep Woerden
van Stichting Hugo Kotestein
voor reacties:
Bert van Mourik E: bert.van.mourik1@gmail.com
Piet Brak E: p.brak@planet.nl

april 2014

STICHTING HUGO KOTESTEIN

Stichting Hugo Kotestein
secretariaat:
Het Jaagpad 56
3461 HC Linschoten
www.hugokotestein.nl
E: info@hugokotestein.nl
T: 0348 482582

1. Aanleiding

Op het terrein van Zorgcentrum Careyn (verpleeghuis Weddesteyn) aan de Utrechtse-straatweg in Woerden zijn de laatste jaren diverse bouwprojecten uitgevoerd. Gebouwen uit de periode 1970-1980 zijn vervangen door nieuwbouw.
In 1923 startte aan de Utrechtsestraatweg het eerste ziekenhuis van Woerden. Negentig jaar later worden aan de Utrechtse-straatweg nog steeds zieken en bejaarden verpleegd en verzorgd. Dat gebeurt in gebouwen die voldoen aan de tegen-woordige eisen.

De vroegere gebouwen moesten hiervoor wijken. Eén gebouw bleef tot nu toe staan: de Franciscuskapel uit 1959.
De Franciscuskapel die via een directe verbinding onderdeel was van het gebouwencomplex komt vrij te staan. Na afronding van de nieuwbouwprojecten heeft de kapel geen bestemming meer. Het bestuur van Careyn overweegt de kapel te slopen.

Een groep Woerdenaren wil de kapel behouden. Inmiddels is een stichting opgericht onder de werknaam Stichting Kapel Weddesteyn.
Erfgoedstichting Hugo Kotestein wil de nieuwe stichting ondersteunen. Met dit doel is dit rapport opgesteld. Achtereenvolgens passeren de revue: de historie van de verpleeginrichtingen op het terrein aan de Utrechtsestraatweg, de architectuur van de kapel, de betekenis van het bouwwerk voor Woerden, de mogelijkheden tot behoud en bescherming en het vinden van een nieuwe functie.

2. Historisch overzicht

Vanaf 1923 is er een ziekenhuis aan de Utrechtsestraatweg gevestigd. Het was het eerste ziekenhuis van Woerden.
Het begon in de villa Metzstein waar in juli 1923 de Sint Franciscusstichting 'een rooms-katholiek verplegingshuis voor oudelieden en zieken' opende. De verpleging van de zieken werd uitbesteed aan de Congregatie der Kleine Zusters van de H. Joseph te Heerlen. In het begin waren er zes zusters.
Het eerste ziekenhuis had vier ziekenkamers, een kinderzaaltje en een kraamkamer. Er was een operatiekamer en op de zolder waren kamers voor de zusters. Ook was er een huiskapel met 15 zitplaatsen. Voor deze kapel was aan de voorzijde van de villa een halfronde uitbouw gemaakt.
In 1930 werd villa Metzstein aan de linkerzijde uitgebreid, dit gebeurde in de stijl van het al bestaande deel. Er kwamen vier ziekenkamers bij. De operatiekamer kon groter worden en het gebouw kreeg een lift. De huiskapel werd verplaatst naar het nieuwe deel en werd ruimer van opzet.
In 1941 werd door het parochiebestuur in een belendende villa een oudeliedenhuis gesticht: het Mgr. P.J. Savelberghuis.

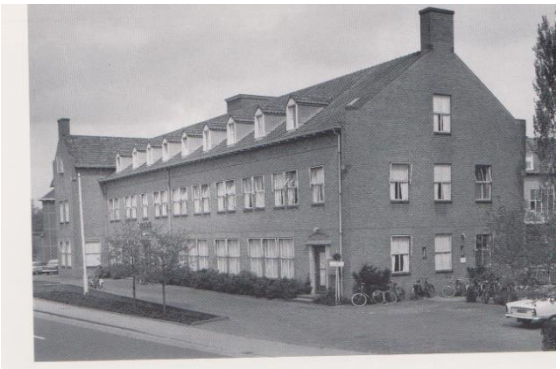

Tussen 1951 en 1954 werd het ziekenhuis uitgebreid. Evenwijdig aan de Utrechtsestraat-weg kwam een gezichtsbepalende vleugel met haaks erop aan de achterzijde nog een bouwdeel. De nieuwe vleugel werd gebouwd in de stijl van de Delftse school, de heersende bouwstijl in die tijd. Het was een ontwerp van architect J.J.M. van Halteren uit Den Bosch.
Op 24 februari 1954 werd het vernieuwde ziekenhuis geopend.

Het ziekenhuis heette vanaf dat moment 'Ope Dei', wat staat voor: 'door het Werk Gods'. De villa Metzstein werd ingericht als bejaardenhuis.

In 1956 werd alweer gesproken over uitbreiding van het ziekenhuis. Er was gebrek aan verpleegruimte en behoefte aan een nieuwe kapel.
De nieuwe kapel kwam er het eerst. In maart 1958 werd de bouw van de kapel aanbesteed. In mei 1959 kon de kapel in gebruik worden genomen. De kapel verrees op het achterliggende terrein en was niet zichtbaar vanaf de Utrechtsestraatweg.

De grote uitbreiding van het ziekenhuis, waarvoor in 1956 de eerste plannen werden gemaakt, werd uiteindelijk in twee fasen gerealiseerd. Architectenbureau Van Halteren maakte het ontwerp.
Op 6 april 1961 werd het eerste deel in gebruik genomen. Dat was een groot rechthoekig gebouw van drie bouwlagen. De tweede fase werd tussen 1964 en 1968 gerealiseerd. Het rechthoekige gebouw werd verhoogd en had vanaf dat moment vijf bouwlagen. Het aanpalende verpleegstershuis kreeg vier bouwlagen. Het ziekenhuis telde vanaf dat moment 150 bedden.

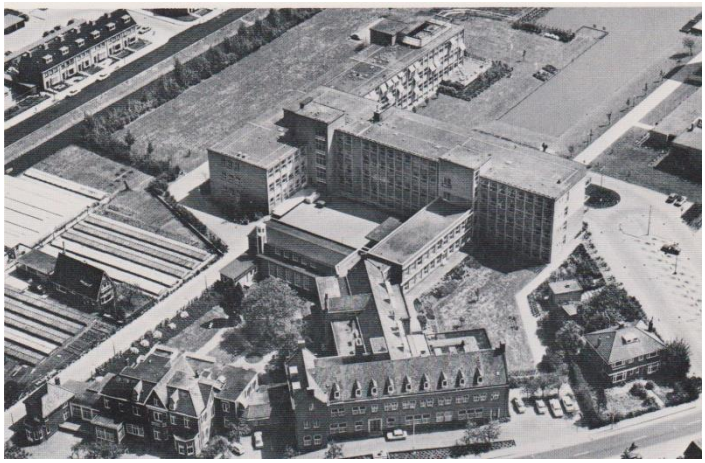

In 1968 kwam bejaardenhuis De Vossenschans gereed. De bewoners van villa Metzstein verhuisden naar de Vossenschans. In huize Metzstein kwamen de religieuzen te wonen.

Toen in 1968 de nieuwbouw van Ope Dei werd geopend werd al voorzichtig gesproken over het samengaan van de twee Woerdense ziekenhuizen. In november 1969 werd de fusie officieel bekend gemaakt. Het gefuseerde ziekenhuis zou Hofpoortziekenhuis gaan heten. Chronisch zieken zouden voortaan terecht kunnen in het af te splitsen Weddesteynpaviljoen.
Het was de bedoeling om de activiteiten van het Hofpoortziekenhuis zoveel mogelijk te concentreren aan de Utrechtsestraatweg, de nieuwe verpleeginrichting Weddesteyn zou naar de Meeuwenlaan gaan. Architectenbureau Van Halteren en Van Roggen uit Den Bosch maakte hiervoor een plan.

Het proces van concentratie op beide locaties is nooit helemaal afgerond omdat al spoedig bleek dat het efficiënter zou zijn een geheel nieuw ziekenhuis te realiseren op een grotere locatie. Als nieuwe locatie werd na veel discussie de polder Middelland gekozen. Hier werd in december 1979 het nieuwe Hofpoortziekenhuis in gebruik genomen.
Het verpleeghuis Weddesteyn verhuisde naar de oude gebouwen aan de Utrechtsestraatweg. De gebouwen aan de Meeuwenlaan werden gekocht door de gemeente, hierin kwam het stadskantoor.

Na 1980 is er op de terreinen aan de Utrechtsestraatweg nog veel gesloopt en gebouwd.
De eerste ziekenhuisgebouwen evenwijdig aan de Utrechtsestraatweg werden in 1986 gesloopt. Op deze plaats werd in 1987 een rij woningen gebouwd. De gebouwen van Weddesteyn werden in de loop der jaren geleidelijk vervangen door nieuwe gebouwen. Dit proces is nu bijna voltooid.
De Vossenschans aan het Hofplein werd vervangen door de Vossenborgh.

De belangrijkste jaartallen op een rij:

1923	*Opening RK Verpleeginrichting in villa Metzstein (Sint Franciscusstichting)*
1930	*De villa van de Franciscusstichting wordt aan de linkerkant uitgebreid*
1954	*Het ziekenhuis neemt nieuwe vleugel in gebruik en heet voortaan Ope Dei*
1959	*Nieuwe Franciscuskapel wordt in gebruik genomen*
1961	*Eerste fase van de grote uitbreiding met een nieuw hoofdgebouw is gereed*
1968	*Tweede fase van de uitbreiding is gereed (verhoging van het hoofdgebouw)*
1969	*Fusie wordt bekend gemaakt, nieuwe naam wordt Hofpoortziekenhuis*
1979	*Het Hofpoortziekenhuis verhuist naar polder Middelland*

3. Architectuur

De Franciscuskapel is gebouwd naar een ontwerp van architect J.J.M. van Halteren uit Den Bosch. Johannes Joseph Maria van Halteren (geboren Amsterdam, 14 april 1893 – overleden Den Bosch, 16 maart 1973) was de zoon van een aannemer. Hij studeerde aan de Industrieschool in Amsterdam. Verder volgde hij privélessen voor de acte MO-tekenen.

Zijn praktijkopleiding kreeg hij bij de architecten Jan Stuyt, Jos Cuijpers en P.J. Bekkers, architecten die in de eerste decennia van de 20ste eeuw naam maakten als ontwerpers van rooms-katholieke kerken in neoromaanse stijl. In 1919 vestigde hij zich als zelfstandig architect in Den Haag. In 1920 verhuisde hij naar Den Bosch en associeerde hij zich met architect W. van Aalst. De associatie werd in 1925 beëindigd. Van Halteren ging als zelfstandig architect verder.

Van Halteren was voornamelijk actief in de provincies Gelderland en Noord- Brabant. Hij ontwierp rooms-katholieke kerken, kloosters, ziekenhuizen en inrichtingen voor opvoeding en onderwijs. Ook tekende hij villa's en landhuizen.

Links de Sint Antonius Abtkerk te Volkel (bouwjaar 1938) en rechts de Sint Dominicuskerk te Tiel (bouwjaar 1940), beide kerken zijn ontworpen door architect J.J.M. van Halteren.

De Sint Victorkerk te Wamel is een ontwerp van architect Van Halteren (bouwjaar 1954)

Vanaf 1951 maakte Van Halteren de ontwerpen voor de verbouwingen en uitbreidingen van ziekenhuis Ope Dei. Het markante gebouw dat in 1951 aan de Utrechtsetraatweg verscheen ontwierp hij in de trant van de Delftse School.
Voor de Franciscuskapel uit 1959 zocht Van Halteren aansluiting bij de stijlkenmerken van de Bossche school. Deze stroming kwam voort uit de Delftse School. De Bossche school was een traditionalistische stroming in de Nederlandse architectuur die sterk gebaseerd was op getalsmatige verhoudingen. De naam van de stroming is ontleend aan de cursussen over architectuur die in de tijd van de wederopbouw (1940-1965) in
’s Hertogenbosch werden gegeven onder leiding van de Benedictijner monnik Dom Hans van der Laan. De opleiding was bedoeld om architecten te begeleiden bij de kerkelijke wederopbouw.

Sint Martinuskerk te Gennep, architect Nico van der Laan, hij doceerde en werkte in de traditie van de Bossche School. De kerk is gebouwd in 1954.

Sint Willibrorduskerk te Almelo, architect Jan de Jong, aanhanger van de Bossche School. De kerk is gebouwd in 1964 en recent gesloopt.

Kerkgebouwen zijn volgens de Bossche School vaak driebeukige basilieken, ontworpen naar vroegchristelijke kerken in Italië. Een kenmerk van de Bossche school is de sobere vormgeving van de gebouwen. De gebruikte materialen zijn beton, baksteen en hout. Soms werden de verhoudingen in het ontwerp bepaald door het plastische getal.

In zijn werk volgde Van Halteren de architectuurstijlen van zijn tijd. Dat is te zien aan de rooms-katholieke kerken van Volkel, Tiel, Wamel en Moerdijk, alle ontwerpen van zijn hand. De kerkgebouwen in deze plaatsen zijn traditionalistisch van opzet maar vertonen ook kenmerken van andere architectuurstromingen. De kerk van Volkel (1938) is in een gotiserende stijl gebouwd. De kerken van Tiel (1940) en Wamel (1954) zijn nog duidelijk voorbeelden van de vooroorlogse katholieke bouwtraditie maar Van Halteren verwerkte in deze kerken stijlkenmerken uit de Delftse School. De kerk van Moerdijk (1956) ontwierp Van Halteren in de trant van de Bossche School. Dat herhaalde hij in zijn ontwerp voor de Franciscuskapel (1959) in Woerden.

Drie jaar voor het ontwerpen van de Franciscuskapel maakte Van Halteren het ontwerp voor de Sint Stephanuskerk in Moerdijk. De driebeukige Stephanuskerk is een kenmerkend voorbeeld van naoorlogse betonbouw. In Moerdijk gaat het om een kerkgebouw met 500 zitplaatsen. De Franciscuskapel in Woerden is van een veel bescheidener omvang.

Sint Stephanuskerk Moerdijk, architect J.J.M. van Halteren. De kerk is gebouwd in 1956. Het kerkgebouw wordt bedreigd met sloop, de toren kan blijven staan.

Beide gebouwen vertonen duidelijk kenmerken van de Bossche school. De basiliekvorm en het gebruik van beton voor de ramen vallen direct op.
De kerk in Moerdijk wordt bedreigd met sloop. Het Cuypersgenootschap heeft onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische waarde van de Sint Stephanuskerk. Het genootschap is van mening dat het om een belangwekkend kerkgebouw gaat en wil sloop voorkomen. Er wordt gekeken naar een herbestemming.

Tijdens de feestelijke opening van de Franciscuskapel in 1959 voerde architect Van Halteren het woord. Hij noemde de kapel een modern en eigentijds bouwwerk, gekenmerkt door strakke lijnen die nergens door een boog worden afgewisseld.
Inderdaad zijn in de Franciscuskapel geen gebogen lijnen te zien. In de drie jaar eerder ontworpen kerk in Moerdijk nam Van Halteren nog wel gebogen lijnen op.

4. Bouwkundige beschrijving

Op 14 maart 1958 verleende het gemeentebestuur van Woerden vergunning voor de bouw van een kapel met sacristie op het perceel Utrechtsestraatweg 52. De begrote bouwkosten waren ƒ 98.620,-. De kapel is gebouwd door aannemer H.J. van Staveren uit Woerden.

Het gebouw is 25 meter lang en 13 meter breed. De hoogte is vanaf het maaiveld 8½ meter. Aan de oostzijde heeft de kapel een toren met luidklok, de toren is circa 12 meter hoog. De kapel is basiliekaal van opzet wat zich vooral in het interieur manifesteert. De daken van de zijbeuken hellen af naar de middenbeuk waardoor de kapel van buiten niet een klassiek basiliekaal uiterlijk heeft gekregen. De gelige baksteen, het betonnen lijstwerk en de betonnen raamtraceringen zorgen aan de buitenzijde voor een moderne aanblik. In de oostgevel is via uitkragend metselwerk een kruisteken aangebracht.
De middenbeuk heeft aan weerszijden vijf lichtvensters, in de zijbeuken staan op dezelfde afstand ook vijf lichtvensters. Aan het begin en het einde van de langsgevels zijn nog vier lichtvensters geplaatst. Door het grote aantal vensters is het interieur verrassend licht. De relatief grote vensters zijn van getint glas (Danziger glas) gevat in betonnen traceerwerk.

Aan de oostzijde was het priesterkoor met altaar. Aan de westzijde is er een gaanderij (atrium) waar een zangkoor kon staan. Hier stond ook een orgel. De kapel heeft geen vast orgel. De aangebouwde sacristie werd gebruikt als dienstruimte voor de priester, de misdienaars en andere hulpkrachten. De kapel had ook een biechtstoel aan de zijde van de sacristie. Opvallend zijn verder de lichtarmaturen die stammen uit de bouwtijd.
Volgens het bestek waren er aanvankelijk consoles voor twee beelden. De beelden van Albert Termote (1887-1978), zijn niet

meer in de kapel aanwezig, ze worden door de Sint Franciscusstichting elders bewaard. Het gaat om een zittende Mater Dolorosa (Moeder der Smarten, beeld van Maria onder het kruis) en een beeld van Sint Antonius van Padua (patroonheilige van de franciscanen, patroon tegen schipbreuk, pest en koorts). Ook siersmeedwerk van edelsmid Cordang moest in de loop van de tijd plaatsmaken. Het gaat om altaarornamenten als kandelaars, tabernakel en altaarkroon. Het orgel was een geschenk van de Eru kaasfabriek, later schonk de Eru een doopvont. De kruiswegstaties waren er nog niet bij de oplevering van de kapel, deze zijn later aangebracht. De staties zijn een geschenk van de heer J.G. Lunenburg.

De kapel is ontworpen als ziekenhuiskapel. De vloer van de middenbeuk lag circa 8o cm lager dan de vloer van de zijbeuken. In de zijbeuken konden bedden en rolstoelen met patiënten staan. In de lager liggende middenbeuk waren twee rijen kerkbanken met in totaal ruim 100 zitplaatsen. In latere jaren zijn er aan de vloeren bouwkundige ingrepen gedaan, op foto's is dat te zien. Tegenwoordig is er één vloerniveau.

5. Betekenis van de kapel

Veel Woerdenaren en oud-Woerdenaren hebben bijzondere herinneringen aan de Franciscuskapel.
Het gebouw was decennialang de plek van vieringen en kerkdiensten voor patiënten van Ope Dei en Weddesteyn. Ook zijn er huwelijken ingezegend, vooral in de jaren dat de Bonaventurakerk werd gerestaureerd. En velen zijn in de kapel geweest voor de uitvaart van een overleden familielid. De kapel is onderdeel van het collectieve geheugen geworden.

Van de beide ziekenhuizen die Woerden in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw bezat en die in die tijd flink groeiden resteert niets meer met uitzondering van de Franciscuskapel.
Een reden om de kapel als erfgoed te bewaren.

Architectonisch is de kapel voor Woerden bijzonder. De kapel is gebouwd in de tijd van de wederopbouw; in de architectuur houdt men hiervoor de periode 1940-1965 aan. In het begin van die periode was de Delftse School de heersende stijl met na 1955 als opvolger voor kerkelijke gebouwen de Bossche School. De Franciscuskapel is gebouwd onder invloed van de Bossche School.
Architectuurvoorbeelden uit de wederopbouwperiode zijn schaars in Woerden. De Pius X-school en de Julianaschool (nu Keerkring) aan de Rembrandtlaan en de voormalige Ambachtsschool (nu locatie Bredius van het Kalsbeekcollege) aan de Van Kempensingel dateren uit het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw. De drie gebouwen zijn voorbeelden van wederopbouwarchitectuur. Verder staat in Kamerik het voormalige

raadhuis uit 1955 en in Harmelen staat aan de Ambachtsheerelaan een schoolmeesterswoning uit 1949, beide zijn onmiskenbaar producten van de Delftse School. Andere toonaangevende gebouwen uit de wederopbouwtijd zijn er in Woerden niet.

Pius X- school

Voormalige Ambachtsschool

Zowel historisch als architectonisch is de Franciscuskapel een waardevol bouwwerk, de kapel zou daarom voor Woerden behouden moeten worden.

Ook is de Franciscuskapel van belang als voorbeeld van het oeuvre van architect J.J.M. van Halteren.

6. Behoud en bescherming

De Franciscuskapel verdient een plaats op de lijst met beschermde gemeentelijke monumenten. De gemeentelijke monumentenlijst waarop zo'n 130 objecten staan geregistreerd is een staalkaart van de Woerdense architectuur uit heel veel stijlperioden. De tijd van de Wederopbouw (1945-1960) is nog niet vertegenwoordigd op de lijst.
De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft op nationaal niveau tweemaal een inventarisatie verricht voor Wederopbouwarchitectuur. Na selectie zijn ongeveer 200 bouwwerken op de rijksmonumentenlijst geplaatst. De verwachting is dat gemeenten ook voorbeelden van wederopbouwarchitectuur op hun monumentenlijsten opnemen. In Woerden is de Franciscuskapel daarvoor kandidaat.

Als in Woerden bestemmingsplannen worden geactualiseerd vindt een inventarisatie plaats van karakteristieke gebouwen in het plangebied. Na beoordeling door deskundigen worden de meest waardevolle karakteristieke gebouwen op de plankaart en in de toelichting vermeld. Omdat behoud van deze gebouwen voorop staat worden in het bestemmingsplan beschermende regels opgenomen voor deze bijzondere objecten. Het bestemmingsplan Zuwe Zorgcentrum is in 2010 vastgesteld. De Franciscuskapel staat wel op de plankaart maar is niet vermeld als karakteristiek gebouw. Bij een herziening van het bestemmingsplan zou deze omissie ongedaan gemaakt kunnen worden.

Inrichtingstekening van het terrein van Weddesteyn uit het bestemmingsplan Zuwe Zorgcentrum (2010)

7. Nieuwe functie

Hoewel de Franciscuskapel sinds kort niet meer rechtstreeks verbonden is met de gebouwen van Weddesteyn zou de kapel in de toekomst heel goed kunnen functioneren als centrum voor de geestelijke verzorging van de bewoners van Weddesteyn.
Er kunnen op zondag en op andere momenten in de week diensten worden gehouden. Ook voor uitvaartdiensten is de kapel heel geschikt. Als lokaliteit voor besprekingen of vergaderingen is de kapel ook uitstekend te gebruiken. Omdat de kapel aan de rand van het terrein van Weddesteyn ligt is het gebouw niet direct een sta-in-de-weg als het terrein wordt heringericht.

Voor de omliggende wijk kan de Franciscus-kapel een herkenningspunt zijn. Tussen de hoge ziekenhuisgebouwen komt de kapel over als een bescheiden gebouw, maar qua volume kan het gebouw zich meten met menige dorpskerk. De kapel misstaat daarom niet tussen de woonbebouwing in het Staatsliedenkwartier. Mogelijk kan het ook voor de wijk als vergaderruimte dienst-doen.
De bouwkundige staat van de kapel is constructief gezien goed. Groot onderhoud is nodig, maar op het eerste gezicht zullen de kosten hiervoor beperkt zijn. Als blijkt dat voor groot onderhoud exceptionele kosten begroot moeten worden zijn daar mogelijk financieringsbronnen voor te vinden. Eerst zal er een bouwkundig rapport gemaakt moeten worden.
Als de kapel de functie van kerkelijke ontmoetingsplaats kan houden hoeft geen onderzoek naar de mogelijkheden van herbestemming plaats te vinden.

Het ziekenhuis beschikt over een eigen centraal gelegen kapel ten behoeve van de religieuzen, het personeel en de patiënten, die eventueel in bed de diensten kunnen bijwonen.

Geraadpleegde bronnen:

- St. Franciscusstichting Woerden, vijftig jaar R.K. Ziekenverpleging in Woerden door mr. A.F. van den Bosch, uitgave 1973.
- Ziekenzorg in Woerden door Nico Plomp, uitgave 1980.
- Wikipedia over architect Johannes van Halteren
- Wikipedia over de Bossche School.
- Reliwiki (database voor religieuze gebouwen) over de R.K. kerken van Volkel, Tiel en Wamel.
- Wikipedia over de Sint Martinuskerk te Gennep en de Sint Willibrorduskerk te Almelo.
- Website Cubra over de Sint Stephanuskerk in Moerdijk.
- Artikel in Woerdense Courant van 29 mei 1959 over het in gebruik nemen van de nieuwe kapel bij Ope Dei.
- Archief gemeente Woerden, dossiers bouwvergunningen nr. 3292 en 7481.
- Bestemmingsplan Zuwe Zorgcentrum, vastgesteld 15 december 2010.
- Website Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed over bouwwerken uit wederopbouw 1940-1965.